

TURKIYA DAVLAT BOSHQARUVIDA DINIY VA DUNYOVIY ASPEKTLAR MUVOZANATI

Abdujabborov Anasxon Jaloldin o'g'li

Mustaqil tadqiqotchi

E-mail: abdujabbarovanasxon077@gmail.com

+998911907878

Annotatsiya. Mazkur maqolada Turkiya Respublikasi davlat boshqaruvi tizimida diniy va dunyoviy aspektlar o'rtasidagi muvozanat masalasi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda Turkiya sekulyarizmining tarixiy shakllanishi, konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari hamda zamonaviy siyosiy jarayonlarda dinning davlat tomonidan tartibga solinishi mexanizmlari yoritiladi. Shuningdek, diniy institutlarning davlat boshqaruvidagi o'rni, siyosiy legitimatsiya va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi roli ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Turkiya siyosati, sekulyarizm, din va davlat, Diyanet, davlat boshqaruvi.

Аннотация. В статье проводится научный анализ баланса между религиозными и светскими аспектами в системе государственного управления Турецкой Республики. Рассматриваются исторические и конституционно-правовые основы турецкого секуляризма, а также механизмы государственного регулирования религии в современных политических процессах. Особое внимание уделяется роли религиозных институтов в обеспечении политической легитимности и социальной стабильности.

Ключевые слова: политика Турции, секуляризм, религия и государство, Дианет, государственное управление.

Annotation. This article provides a scholarly analysis of the balance between religious and secular aspects in the state governance of the Republic of Türkiye. The

study examines the historical and constitutional foundations of Turkish secularism and the mechanisms through which religion is regulated by the state in contemporary politics. It also highlights the role of religious institutions in political legitimacy and social stability.

Keywords: Turkish politics, secularism, religion–state relations, Diyanet, state governance.

Kirish. Din va davlat munosabatlari masalasi zamonaviy siyosiy tizimlarda eng murakkab va bahsli yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Turkiya Respublikasi bu borada o‘ziga xos tajribaga ega bo‘lib, u qat’iy sekulyar konstitutsiyaviy tamoyillar bilan birga, dinni jamiyat hayotidan butunlay chetlashtirmagan davlat modeli sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli Turkiya davlat boshqaruvida diniy va dunyoviy aspektlar o‘rtasidagi muvozanat masalasi ilmiy tahlilni talab etadi.

Asosiy qism. Usmonli imperiyasi davrida siyosiy va diniy hokimiyat o‘zaro chambarchas bog‘langan holda mavjud bo‘lib, sulton siyosiy hukmdorlik bilan bir qatorda xalifalik maqomiga ham ega edi. Davlat boshqaruvi shariat normalari, hukmdor farmonlari hamda diniy ulamolar tomonidan shakllantirilgan huquqiy-ijtimoiy tizim orqali amalga oshirildi. Mazkur teokratik-siyosiy model uzoq vaqt davomida imperiya barqarorligini ta’minlagan bo‘lsa-da, XIX va XX asrlar chorrahasida kuchaygan modernizatsiya jarayonlari fonida o‘zining institutsional imkoniyatlarini tobora yo‘qota boshladi.

XX asr boshlarida Mustafa Kamol Otaturk rahbarligida amalga oshirilgan siyosiy-huquqiy islohotlar Turkiyada tubdan yangi davlat qurilishiga zamin yaratdi. 1924-yilda xalifalik institutining tugatilishi, diniy sudlarning bekor qilinishi hamda shariatga asoslangan boshqaruv mexanizmlarining tugatilishi respublika asosida qurilgan dunyoviy davlat modelining poydevorini tashkil etdi¹. Ushbu chora-tadbirlar diniy hokimiyatni siyosiy qaror qabul qilish jarayonidan chiqarishga

¹ Gözaydın İ. Diyanet: Türkiye’de Din ve Siyaset. – İstanbul: İletişim Yayınları, 2009. – S. 19.

qaratilgan izchil va strategik siyosatning ifodasi bo'lib, sekulyarizmni davlat tuzilmasining markaziy prinsipiga aylantirdi.

Turkiya tajribasida sekulyarizm faqat diniy e'tiqod erkinligini kafolatlovchi huquqiy mexanizm sifatida emas, balki modern millat-davlatni shakllantirish, milliy suverenitetni mustahkamlash va umumfuqarolik identitetini qaror toptirish vositasi sifatida talqin qilindi². Shu bois din davlatdan institutsional jihatdan ajratilgan bo'lsa-da, u jamiyat hayotidan to'liq siqib chiqarilmadi. Aynan shu holat turk sekulyarizmini G'arb mamlakatlaridagi klassik modellardan farqlovchi muhim xususiyat sifatida namoyon bo'ladi.

Diniy sohaning davlat tomonidan tartibga solinishi mazkur modelning ajralmas tarkibiy qismiga aylandi. Din ishlari boshqarmasi davlat apparati tarkibida faoliyat yuritib, masjidlar faoliyati, diniy xizmatchilarni tayinlash, diniy marosimlarni muvofiqlashtirish, fatvolar berish hamda diniy ta'lim masalalarini boshqarish vakolatiga ega bo'ldi³. Ushbu institut orqali din siyosiy raqobat maydonidan cheklab chiqarilib, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash hamda konfessiyalararo muvozanatni saqlashga xizmat qiluvchi omil sifatida qayta talqin etildi. Bunday yondashuv diniy radikallashuvning oldini olish, dinning mustaqil siyosiy kuchga aylanishiga yo'l qo'ymaslik kabi strategik maqsadlar bilan asoslandi. Natijada din omili Turkiya davlat boshqaruvida mustaqil siyosiy aktor emas, balki davlat tomonidan nazorat qilinadigan va muayyan ijtimoiy vazifalarni bajaruvchi institut sifatida shakllandi. Ushbu mexanizm sekulyarizm va diniy hayot o'rtasidagi muvozanatni amaliy darajada ta'minlashga qaratilgan bo'lib, turk tajribasining o'ziga xosligini yanada yaqqol ko'rsatadi.

Konstitutsiyaviy nuqtayi nazardan, Turkiya Respublikasi demokratik, huquqiy va sekulyar davlat sifatida belgilangan bo'lib, bu prinsip hokimiyatning

² Göle N. Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme. – İstanbul: Metis Yayınları, 1991. – S. 61.

³ Çaha Ör. Sivil Toplum ve Devlet. – İstanbul: Orion Kitabevi, 2010. – S. 43.

barcha tarmoqlarining diniy manbalardan mustaqilligini talab etadi⁴. Qonunchilik jarayonlari dunyoviy huquq me'yorlariga asoslanadi, sud qarorlari esa diniy ko'rsatmalardan emas, balki huquqiy mezonlardan kelib chiqib chiqariladi. Ta'lim tizimi ham sekulyar asosda tashkil etilgan bo'lib, davlat maktablarida diniy ta'lim siyosiy mazmun kasb etmasligi lozim. Davlat boshqaruvida diniy mansublik siyosiy ustunlik mezoni sifatida tan olinmaydi. Shu bilan birga, Turkiya modelida sekulyarizm qat'iy neytrallikka asoslanmaydi. Aksincha, u davlat manfaatlari bilan uzviy bog'langan, faol va tartibga soluvchi dunyoviylik shaklida namoyon bo'ladi. Mazkur xususiyat uni Fransiya yoki AQSh tajribalaridan farqlaydi hamda turk sekulyarizmini ilmiy adabiyotlarda "nazorat qilinuvchi" yoki "faol" sekulyarizm sifatida tavsiflash imkonini beradi.

XXI asrga kelib, diniy va dunyoviy tamoyillar o'rtasidagi nisbat Turkiya siyosiy hayotida yangi mazmun kasb etdi. Rajjap Tayyip Erdog'an davrida diniy-madaniy qadriyatlarning jamoatchilik diskursida faolroq namoyon bo'lishi, diniy identitetning siyosiy kommunikatsiyada muhim ijtimoiy resursga aylanishi kuzatildi. Shu bilan birga, sekulyar konstitutsiyaviy asoslar rasman saqlab qolindi va davlatning huquqiy-dunyoviy tabiati bekor qilinmadi. Natijada diniy va sekulyar elementlar o'rtasida ochiq konfrontatsiya emas, balki muvozanatga asoslangan murakkab boshqaruv modeli shakllandi. Mazkur model jamiyat barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynayotgan bo'lsa-da, uning nazariy va amaliy jihatlarini doimiy ilmiy va siyosiy munozaralar markazida qolmoqda. Aynan shu omil Turkiya tajribasini din va davlat munosabatlarini qiyosiy tahlil qilishda alohida ahamiyatga ega empirik namuna sifatida ko'rsatadi.

Xulosa. Turkiya davlat boshqaruvida diniy va dunyoviy aspektlar o'rtasidagi muvozanat tarixiy tajriba va siyosiy ehtiyojlar mahsuli sifatida shakllangan. Sekulyar konstitutsiyaviy tizim davlat boshqaruvining huquqiy asosini belgilab

⁴ Öniş Z. Turkey and the European Union: Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics. – London: Routledge, 2014. – P. 33.

bersa, diniy institutlar ijtimoiy barqarorlik va ma'naviy muhitni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu muvozanat Turkiya siyosiy tizimining o'ziga xosligini belgilab, uni zamonaviy siyosiy transformatsiyalarni o'rganishda muhim ilmiy modelga aylantiradi.

Bundan tashqari, mazkur muvozanatning saqlanishi davlat boshqaruvida siyosiy legitimlik va ijtimoiy konsensusni mustahkamlashda strategik ahamiyat kasb etadi. Diniy va dunyoviy komponentlarning institutsional darajada muvofiqlashtirilishi Turkiyada keskin mafkuraviy qarama-qarshiliklarning oldini olish, turli ijtimoiy guruhlar manfaatlarini uyg'unlashtirish hamda davlat boshqaruvining barqaror va moslashuvchan modelini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ahmad Feroz. The Making of Modern Turkey. – London: Routledge, 1993.
2. Kuru, Ahmet T. Secularism and State Policies toward Religion: The United States, France, and Turkey. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
3. Mardin, Şerif. Religion and Social Change in Modern Turkey. – Albany: State University of New York Press, 1989.
4. Gözaydın, İftar. Diyanet: Türkiye'de Din ve Siyaset. – İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
5. Göle, Nilüfer. Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme. – İstanbul: Metis Yayınları, 1991.
6. Yavuz, M. Hakan. Islamic Political Identity in Turkey. – Oxford: Oxford University Press, 2003.
7. Heper, Metin. The State Tradition in Turkey. – Northgate: The Eothen Press, 1985.
8. Öniş, Ziya. Turkey and the European Union: Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics. – London: Routledge, 2014.

9. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982). – Ankara: Resmî Gazete Yayınları.
– 2-, 24- va 136-moddalar.
10. Çaha, Ömer. Sivil Toplum ve Devlet. – İstanbul: Orion Kitabevi, 2010.
11. Yılmaz, İhsan. Muslim Democrats in Turkey. – Turkish Studies. –
London, 2011. – Vol. 12, No. 1.